

Bäverns återkomst till Norrbotten

Återintroduceringen av bäver 1960-1976

Malin Johansson

**Ämneslärare, gymnasiet
2016**

Luleå tekniska universitet
Institutionen för konst, kommunikation och lärande

Ett varmt TACK tillägnas John-Erik Hansson på Landsarkivet i Härnösand samt personalen på Norrbottens Minne för den tid och energi ni lagt ner, utan er hade denna uppsats ej varit möjlig.

Sammanfattning

1871 var bäver utrotad i Sverige, 1922 gjordes den första återintroduceringen i Jämtland. Det dröjde ända till 1960-talet innan bäver återintroducerades i Norrbotten. Återintroduceringarna i Sverige är ett relativt outforskat område och syftet med denna uppsats är att kartlägga återintroduceringarna i Norrbotten som skedde mellan 1960 - 1976. Resultaten som sådana är inte generaliserbara då de första utsättningarna i Norrbotten gjordes avsevärt senare än i övriga län, vilket innebär att aktörer och processer kan ha varit annorlunda. Dock visar denna undersökning på de bakomliggande motiv och restriktioner som fanns, vilket potentiellt kan tillämpas även vid andra återintroduceringar. Av bäverinventeringsmaterialet används endast information gällande Norrbotten, trots att inventeringar över hela Sverige redovisas, vilket gör det möjligt att potentiellt undersöka om samma mönster även gäller generellt.

Abstract

By 1871 the beaver was extinct in Sweden. The beaver was first reintroduced in the county of Jämtland in 1922 and during the 1960s it was also reintroduced in the county of Norrbotten. This is a relatively unexplored field and the intention is to chart the reintroduction of beavers in Norrbotten between 1960-1976. This essay will not study the reintroductions in general. It will only study Norrbotten during the period mentioned above. The results as such is not generalizable because the first reintroduction in Norrbotten was considerably later than in the other counties, which means that the agents and processes involved may have been different in other parts of the country. However, this survey shows the underlying motivations and constraints that existed and this might be applicable on other reintroductions. In the materials of the beaver inventories only information regarding Norrbotten has been used, even though the inventories contains a chart of the beavers in all of Sweden. It is possible to investigate if these patterns might be generally applicable.

Innehållsförteckning

Inledning och syfte	5
Bakgrund	6
Material och Metod	8
Forskningsläge	11
Teoretiska utgångspunkter	13
Undersökning	15
Bäverns hemorts rätt i den svenska faunan	15
Utsättningar i Norrbotten 1960-1976	16
Faxälvens bävrar kommer till Norrbotten	16
Inför utsättning	17
Utsättningarnas aktörer	18
Utsättningar sprids	20
Utsättningar 1960-1963	20
Utsättningar 1965-1969	22
Utsättningar 1974-1976	23
Utsättningarnas uppföljning	25
Sammanfattande diskussion	28
Källförteckning	33
Arkivmaterial, Landsarkivet Härnösand	33
Publicerat material	34
Tryckt material	34
Tidsskrifter/Årsböcker	35
Tidningsartiklar	36
Digitalt material	36

Inledning och syfte

Inte alla vet att bäver en gång varit utrotad i Sverige. Den jagades för sin päls, sitt kött och framförallt för sitt bävergäll. I mitten av 1800-talet var bäver en utrotningshotad art och fanns endast på ett fåtal platser i Sverige. Den sista kända bävern dog i Jämtland 1871. Den första utsättningen i Sverige gjordes med norska bävvar 1922 av Eric Festin i Jämtland. I slutet av 50-talet kom frågan åter på tal och utsättningar gjordes även i Norrbotten. Återintroduktionen av bäver i Sverige är ett relativt outforskat område.

Syftet med uppsatsen är att kartlägga återintroduktionen av bäver som skedde i Norrbotten under perioden 1960-1975 genom undersöka motiv, hur det gick till och vilken uppföljning som gjordes. Syftet uppnås genom att besvara följande frågeställningar:

1. Varför återintroducerades bäver i Norrbotten och vilka restriktioner fanns gällande utsättningarna?
2. Vilka var delaktiga och vilka roller hade de i återintroduktionen av bäver i Norrbotten?
3. I vilka områden utplacerades bäver och varför valdes dessa områden?
4. Vilken uppföljning gjordes gällande återintroduktionen och vad visade den?

Bakgrund

Europeisk bäver (*Castor fiber*) är ett djur med en kraftig kropp och en unikt paddelformad svans täckt med fjäll. De har små ögon och öron,¹ små händer med fem fingrar och fötter som påminner om en ankas.² Vanligtvis har de brun päls med extremt tjock underpäls. En vuxen bäver blir mellan 0,7-1 m lång (utan svans) och väger normalt mellan 18-25 kg. De har ett stort huvud med otroligt starka käkmuskler, deras tänder slutar aldrig växa och är starka nog att fälla metertjocka träd.³ Sommartid äter bävern vattenväxter och örter, under övriga säsonger äter de bark och löv. De flesta bävrar samlar vinterförråd med mat som göms under vattnet nära hyddan och de går sällan långt från hyddan.

De lever i grupper bestående av par och avkommor, en koloni har oftast 4-5 medlemmar. De får 2-3 ungar i varje kull och normalt bor ungarna kvar tills de är två år, då de beger sig ut för att hitta en partner och ett eget revir. Hittar de inte detta kommer de tillbaka och lever i sin ursprungliga familjs koloni, men blir då inte sexuellt mogna. Deras hyddor och dammar byggs av pinnar och lera.⁴ Hyddorna kan bli upp till tre meter höga, ha flera ingångar under och ovan vatten samt innehålla flera rum.⁵ De kan bosätta sig på de flesta platser där det finns vatten då de genom att bygga dammar kan forma om bäckar och vattendrag efter behov.⁶ Före bävern blev undanträngd gjorde deras dammbyggen landskapet vattenrikt och älvars avrinning jämn.⁷ Bäver fanns redan under istiden i Europa.

Ortnamn förtäljer mycket kring den forna djurvärlden, idag ser vi orter som *Bäverdalen* och *Bäverstigen* som visar att det förmodligen funnits bäver där vid platsens namngivning. Det säger

¹ Hartman, Göran, *Ecological studies of a reintroduced beaver (Castor fiber) population*, Sveriges lantbruksuniv., Diss. Uppsala : Sveriges lantbruksuniv., Uppsala, 1994, 6.

² Wilsson, Lars, 'Bävern', *Sveriges natur*, No: 52(1961), 110-121, 9.

³ Hartman, *Ecological studies of a reintroduced beaver (Castor fiber) population*, 9.

⁴ Hartman, *Ecological studies of a reintroduced beaver (Castor fiber) population*, 7.

⁵ Wilsson, 'Bävern', 9.

⁶ Hartman, *Ecological studies of a reintroduced beaver (Castor fiber) population*, 7.

⁷ Wilsson, 'Bävern', 12.

en del om människans värdering av djur och var de fanns.⁸ För att en plats ska namnges efter ett djur bör djuret ha varit högt värderat och intressant. Intresset för bäver var främst genom dess värde som villebråd med sitt smakliga kött, sitt högt värderade skinn och sin bävergäll som länge var ett värdefullt läkemedel.⁹ Tyvärr var bäverns levande värde lägre än dess värde som villebråd. Redan under 1500-talet var bävern undanträngd från stora delar av södra och mellersta Sverige. Bäverskinnet blev under 1600-talet populärare och användes till bland annat hattar och kläder. Under 1700-talet blev bestånden ännu mindre och i mitten av 1800-talet var bävern helt utrotad.¹⁰

Redan 1877 väckte fornforskaren Pehn Arvid Säva tanken på att bäver borde återintroduceras i den svenska faunan.¹¹ Dock dröjde det ända till 1922 innan den första återintroduceringen gjordes med norska bävvar på initiativ av länsantikvarien Eric Festin. Utsättningen gjordes i ett gammalt bävertillhåll den 6 juli i Bjurälven i Jämtland, där de sista djuren funnits ända till mitten av 1800-talet.¹² Projektet 1922 la grunden för återintroducering runtom hela Sverige.¹³ Under de två kommande årtiondena infördes ett åttiototal bävvar till Svenska vattendrag från Norge. 1940 beräknades den Svenska bäverstammen bestå av flera hundra individer och ansågs ha en tryggad framtid. Efter 1940 omplacerades istället bäver ur det svenska beståndet för att utvidga bäverstammen och dess område.¹⁴

⁸ Fries, Carl, *Bäverland: en bok om bävern och hans verk*, Nordisk rotogravyr, Stockholm, 1940; Buller, Henry, "Animal Geographies I," *Progress in Human Geography* 38 (2014): 308-318, 16.

⁹ Fries, *Bäverland*, 24-25..

¹⁰ Wilsson, Lars, 'Bäver i Ångermaland', *Ångermaland*, No: 9, 1964, 62-74, 63.

¹¹ Fries, *Bäverland*, 138.

¹² Wilsson, 'Bäver i Ångermaland', 9.

¹³ Fries, *Bäverland*, 138-139.

¹⁴ Fries, *Bäverland*, 144.

Material och Metod

För att undersöka vilka aktörer samt dess roller vid återintroduceringen av bäver i Norrbotten, varför utsättningar gjordes samt hur uppföljningarna gick till, har ett kvalitativt tillvägagångssätt bedömts lämpligt. Detta då det inte är mätbar fakta som ska jämföras utan fakta som ska undersökas, sammanställas och förstås i sin helhet.¹⁵ Frågeställningarna besvaras genom att den information som finns att hämta på inblandade myndigheter, föreningar, tidskrifter och dagstidningar redogörs för att ge en tydlig bild av händelseförloppet och byråkratin kring händelserna.

Detta är ett relativt outforskat område. Detta innebär att insamlandet av material kommer ske genom att söka ledtrådar i en källa för att sedan finna nästa, vilket gör materialinsamlingen tidskrävande och att en del avgränsningar krävs. Detta är en utmaning och det finns en potentiell risk gällande oupptäckta källor som skulle kunna fördjupa kartläggningen. Ytterligare en faktor att ta i beaktande är att materialmängden gällande de olika reviren och årtalen antagligen skiljer sig åt då vissa händelser är mer dokumenterade än andra. Detta är naturligt då den första återintroduceringen var en större händelse än den tionde eftersom den första innebar återinförandet av en art medan den tionde snarare var en påfyllning. Det kan även vid utsättningarnas tidpunkter ha skett andra händelser som ansågs ha högre prioritet.

Ingången till materialsökandet börjar med Ingvar Lings artikel 'Bävern i Norrbotten'¹⁶ som sedan kan leda till fler källor. Detta blir en form av detektivarbete. Som nämnts ovan har detta sina nackdelar med potentiellt oupptäckt material. Vidare undersöks endast material under de år återintroduceringar och inventeringar sker, det vill säga 1960-1976. I denna undersökning kommer tre typer av primärkällor användas, offentliga källor, tidskrifter och dagstidningar. Offentliga källor innefattar de myndigheter och föreningar som var delaktiga i återintroduktionen av bävrar i Norrbotten.

¹⁵ Backman, Ylva, Gardelli, Teodor, Gardelli, Viktor och Persson, Anders, *Vetenskapliga tankeverktyg: till grund för akademiska studier*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2012, 297-298.

¹⁶ Ling, Ingvar, 'Bävern i Norrbotten', *Norrbottens natur*, No: 37(1981), 6-11.

Dokumentation som inventeringar och statistik började användas i en högre grad under 1950-talet. Detta på grund av att det etablerades ett mer teknokratiskt arbetssätt.¹⁷ Teknologi och vetenskap fick ett eget värde där fakta kvantifierades för att sedan användas som underlag för beslutstaganden.¹⁸ Detta innebar att dokumentation som bäverinventeringar började användas, det gjordes statistik över bäverbestånd och visades med siffror och vetenskap om återintroducering lyckats. Genom kvantifiering tappar man dock information, som motiveringar och åsikter bakom siffrorna. Å andra sidan får datan en hög trovärdighet just tack vare bakomliggande statistik. Gällande myndigheter och föreningar är sannolikheten för förfalskningar låga då det är många människor involverade. Fördelen med myndigheter och föreningar är de dokumenterar samtida som mötet eller beslutet tas, vilket gör dem relevanta som samtida källor för denna uppsats. När undersökningen visat vilka aktörer som var delaktiga vid återintroduceringen kommer deras arkivmaterial under perioden 1960-1976 undersökas. Myndigheter hade under perioden 1960-1976 en skyldighet att lämna in sitt arkiv till Landsarkivet medan föreningar inte hade någon skyldighet. Detta innebär att myndigheters bevarade dokumentation kan antas vara god samt att föreningars bevarade material kan vara ofullständiga.

Tidsskrifterna som kommer att undersökas är *Norrbottens Natur* (Norrbottens läns Naturvårdsförbunds årsskrift), *Sveriges Natur* (Naturskyddsföreningens årsbok), *Svensk Jakt* (Svenska Jägareförbundets tidsskrift), *Bygd och Natur* (Sveriges hembygdsförening och Svenska Naturskyddsföreningens tidsskrift), och *Jakt i Norr* (Norrbottens Jägareförbunds tidsskrift och Svenska Jägareförbundets tidsskrift). Grundurvalet av tidsskrifter görs utifrån hurvida de skrivit om natur, jakt eller djur samt med hjälp av personal på Arkivcentrum Norrbotten i Luleå. Alla tidsskrifter har publicerats av en myndighet eller en förening, vilket ger en hög trovärdighet då det som publiceras följer myndighetens eller föreningens syften och kräver högre källtrovärdighet än dagstidningar. De har källhänvisningar och det är sakkunniga personer som skriver om sina områden som ytterligare stärker trovärdigheten.

¹⁷ Beckman, Svante (red.), *Teknokrati, arbete, makt*, Carlsson, Stockholm, 1990, 281.

¹⁸ Beckman, *Teknokrati, arbete, makt*, 270; 277.

De dagstidningar som kommer undersökas är *Norrbottens-Kuriren*, *Norrländska Socialdemokraten* (NSD) och *Norrskensflamman*. Tidsurvalet är åren 1960-1974, då man utplacerade bäver. Vidare urval kommer ske baserat på när utsättningarna skedde, det vill säga maj-augusti. Dagstidningarna återfinns på Arkivcentrum Norrbotten i Luleå. Dagstidningar som primärkällor har en hög trovärdighet i denna studie då de rapporterar händelser som sker samtida.¹⁹ Man bör ha i åtanke att dessa tidningar har politiska infallsvinklar och därmed kan vara vinklade. Dock är detta ett ämne som inte är direkt kopplat till politik och därför kan dagstidningarna användas som källor. I samband med övriga källor är dagstidningarna bra primärkällor för denna uppsats. Norrbottens minne har även en sub-folder med bäverartiklar från *Norrbottens-Kuriren* under en senare period än ovannämnd tids-urval som kommer undersökas.

Undersökningen kommer först undersöka motiven bakom återintroduceringarna. Varför man ville återintroducera bäver samt vilken plats och vilka rättigheter bävern hade i den svenska faunan. Vidare undersöks själva utplanteringarna, detta görs genom att undersöka vilka restriktioner som fanns gällande utsättningarna och vilka som var delaktiga vid utplaceringarna samt var bäver utplaceras och varför dessa områden valdes. Slutligen undersöks vilken uppföljning som gjordes samt vad den visade.

¹⁹ Florén, Anders och Henrik Ågren, *Historiska undersökningar, Grunder i historisk teori, metod och framställningssätt*; 4:e upplagan Sverige, Wallin & Dalholm Boktryckeri AB, 2010, 73.

Forskningsläge

Det finns en utbredd forskning kring återintroduktion av andra djur än bäver. Exempelvis skriver U.S Department of the Interior Fish and Wildlife Service (FWS) i sin utredning "The Reintroduction of Gray Wolves to Yellowstone National Park and Central Idaho"²⁰ fem olika alternativ för hur varg kan återintroduceras i området. Varg hade tidigare funnits i området men sedan försvunnit pga jakt och människans utbredning. De tittar på konsekvenserna som återintroduktionen skulle innebära för faunan, närliggande gårdar, andra djurarter, jakt, områdestillträde och ekonomi för varje alternativ. Tre av alternativen involverar att fånga och omplacera vargar, det fjärde att vargarna själva ska få spridas och till slut komma tillbaka och det sista att vargarna överhuvudtaget inte återintroduceras. Efter en noggrann analys föreslog de det första förslaget, som innebär att två områden populeras genom att omplacera varg för att sedan låta dem återpopuleras från dessa områden och självspridas.

Det finns dock inte mycket forskning om återintroduktion av just bäver och den forskning som finns är angränsande men inte relevant för denna uppsats.

Göran Hartman skriver i sin doktorsavhandling "Ecological studies of a reintroduced beaver (*Castor fiber*) population"²¹ om vikten av faktorerna runtomkring återintroduktion. Han menar att det är flertalet faktorer som ska stämma för att återintroduktionen ska lyckas. Han framhäver faktorerna väder och habitat som de viktigaste, då bävern inte överlever om väderförhållandena är för hårda eller om habitatet inte erbjuder den föda eller är för svårframkomlig. Han jämför olika habitat och förhållanden som man bör ha i åtanke under de olika faserna en återintroduktion innebär.

²⁰ U.S Department of the Interior Fish and Wildlife Service, The Reintroduction of Gray Wolves to Yellowstone National Park and Central Idaho, *Endangered Species | Mammals*, 2016.

https://www.fws.gov/mountain-prairie/species/mammals/wolf/eis_1994.pdf (Hämtad 1016-1-02)

²¹ Hartman, *Ecological studies of a reintroduced beaver (Castor fiber) population*.

Göran Sjöberg och John P. Ball tittar närmare på återintroduktionen av bävern i områden där den länge varit frånvarande i sin bok "Restoring the European beaver: 50 years of Experience"²². I sin bok ger de exempel på återintroduktion av bäver i Europa, hur den gått tillväga, vilken form av organisering som krävts och hur resultatet blev.

I Sverige finns ännu mindre forskning om återintroduktionen av bäver. Dolly Jørgensen har publicerat artiklar gällande bäver och återintroduktionen av bäver i Jämtland och Västerbotten. Bland annat "Beaver away in Västerbotten"²³, "A search for beginnings"²⁴ och "Stories of the past for the future"²⁵ där hon redogör för återintroduceringsprocesser och de diskussioner som funnits runt omkring. Hon tar upp både återintroduceringen i början av 1920-talet och 60- och 70-talet.

Alla vet inte att bävern har blivit återintroducerad i Sverige. Det är ett viktigt ämne som inte bör falla i glömska. Det hade varit intressant att kartlägga hela Sveriges återintroduktion av bäver, men då detta är en C-uppsats läggs fokus därför på Norrbotten för att ge ett lokallistoriskt bidrag och fördjupad kunskap inom området. Det öppnar även dörrar för framtida forskning, som då kan utgå denna uppsats.

²² Sjöberg, Göran och Ball, John P. (red.), *Restoring the European beaver: 50 years of experience*, Pensoft, Sofia, 2011.

²³ Jørgensen, Dolly, *Beaver away in Västerbotten*, *The return of Native Nordic Fauna*, 2015, <http://dolly.jorgensenweb.net/nordicnature/?p=2325> (Hämtad 2016-10-30).

²⁴ Jørgensen, Dolly, *A Search for beginnings*, *The return of Native Nordic Fauna*, 2014, <http://dolly.jorgensenweb.net/nordicnature/?p=2013> (Hämtad 2016-10-30).

²⁵ Jørgensen, Dolly, *Stories of the past for the future*, *The return of Native Nordic Fauna*, 2014, <http://dolly.jorgensenweb.net/nordicnature/?p=1916> (Hämtad 2016-10-30).

Teoretiska utgångspunkter

Denna studie ligger i det relativt nya forskningsområdet ‘‘Animal Geographies’’²⁶ (AG) som utforskar hur djur placeras av människor både konkret och som koncept. Inom detta område finns en rad forskning, bland annat Sara Whatmore och Lorraine Thorn med sin artikel ‘‘Wild(er)ness: Reconfiguring the Geographies of Wildlife’’.²⁷ De använder termen *the wild* som associeras med en plats samt termen *wild* som associeras med djur utanför människans samhälle. Vi har gett djur namn, vi har forskat om dem och använt dem som verktyg. Vi värderar djur efter hur vanliga eller ovanliga de är och ger dem ett ekonomiskt värde. Genom denna värdering bestämmer vi sedan vilka djur som kräver *skydd* för att rasen inte ska dö ut. Termen *wild* innehåller fria djur och termen *the wild* en plats utan människors påverkan. De menar att samma gäller utplacering av djur, vi väljer *wild places* där *wild animals* passar in. Vi separerar människor och djur när vi istället borde titta på djur som individer och inte som familjära eller exotiska. De menar att beteckningen *wild* inte har varit fördelaktig för djuren, även om syftet har varit att skydda dem så blir de även ett objekt i det ekonomiska systemet. De menar att människan vill reparera *the wild* och glömmer att *the wild* också har en historia utanför människan. I undersökningen kommer denna teori användas för tolka de restriktioner som fanns gällande återintroduceringen av bäver i Norrbotten.

I sin artikel ‘‘Placing Wild Animals in Botswana: Engaging Geography’s Transspecies Spatial Theory’’²⁸ belyser Andrea K. Bolla och Alice J. Hovorka dynamiken mellan mänsklig *utplacering* av djur samt resultatet av möten mellan människor och djur genom en fallstudie av vilda djur i Kasane, Botswana. De undersöker mänskligt tänkande kring vilda djur, hur vi *placeras ut* djur i *deras områden*. För att förklara och reda ut komplexiteten av denna relation åberopar de Transpecies Spatial Theory (TST) som innebär att människan placerar djur i fack,

²⁶ Buller, Henry, ‘Animal Geographies I’, *Progress in Human Geography* 38 (2014): 308-318.

²⁷ Whatmore, Sarah och Lorraine Thorne, ‘Wild(er)ness: reconfiguring the geographies of wildlife’, *Transactions of the Institute of British Geographers* 23 (1998): 435–454.

²⁸ Bolla, Anna. K och Alice J. Hovoka, ‘Placing wild animals in Botswana: Engaging Geography’s Transspecies spatial theory’, *Humanimalia* 2 (2012): 56-82.

genom klassificeringssystem där vi identifierar, avgränsar och positionerar djuren i deras rätta koncept och plats. Positioneringens koncept bestämmer vart djuren hör hemma, vart de ska gå, hur länge de ska stanna, hur de ska agera, vilken nytta de har för människan och hur många människor som interagerar med dem. Positioneringens plats har konsekvenser för i vilken utsträckning djur ingår och/eller utesluts från mänskliga bostäder och bostadsområden. TST menar även att människa-djur relationen inte är enkelriktad, människan kan utöva makt och myndighet genom placering av djur men djur utövar också sin egen makt och myndighet genom att inte följa de tilldelningar människan gett dem. För att tolka motiven bakom återintroduktionerna och val av utplaceringsplatser bedöms TST vara en bra utgångspunkt.

Undersökning

Bäverns hemortsrätt i den svenska faunan

Bävern har alltid ansetts vara ett värdefullt inslag i den svenska faunan. Den har alltid varit intressant, tidigare för sitt handelsvärde och senare av nyfikenhet gällande dess levnadsförhållanden.²⁹ Den har fascinerat människan genom alla tider vilket tydligt framkommer i Statens Naturvårdsverks bäverinventeringsrapport, 'ett av landets mest intressanta djur, som både före utrotningen och efter anpassat sig väl i den svenska faunan och därtill som få fascinerat både forntiden och nutidens människor'.³⁰ Bäver ansågs vara en av naturens rikedomar och att det var ett av människans många misstag att utrota bävern, därmed ansåg man även att den borde få människans skydd.³¹ Bäverutplaceringen ansågs komma av en god tanke, då bävern en gång tillhört det svenska viltet och därmed hade sin hemortsrätt i den svenska faunan.³²

Lars Wilsson menade att bävern hade en präglande roll i vår fauna före de blev utrotade. Wilsson (Sollefteå) studerade under 1950- och 60-talet bävrar i artificiell miljö och i naturlig miljö för att ge en inblick i bäverns etologi.³³ De höll undan sly runt vattendragen sommartid och öppnade runt bäckarna genom sin avverkning av träd på höst och vårvintern. Längs med stränderna skapade de släpvägar och i bäcken byggde de hyddor och dammar. Dammarna reglerade vattenavrinningen och det gav idealiska förhållanden för andra vattenlevande djur. Bävern gav liv till hela närområdet.

Wilsson menar att bävern hade en betydande roll vad gällde vattentillgången i det forna landskapet som ej bör underskattas. Bäverdammarna höll kvar enorma mängder vatten vilket

²⁹ Redogörelse för 1969 års Bäverinventering, 1971, Naturvård Övrigt, Dnr: 2957-386-67/es, FX II:8NV, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

³⁰ Redogörelse för 1969 års Bäverinventering, 1971, Naturvård Övrigt, Dnr: 2957-386-67/es, FX II:8NV, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

³¹ Ling, 'Bävern i Norrbotten', 6.

³² G.B, *Bävern som skadegörare*, NSD, 1960-7-26.

³³ Wilsson, 'Bävern', 6.

bidrog till dåtidens vattenrikedom. Undanträngningen av bäver skedde ganska långsamt, men han menar att det ändå inneburit en stor förändring i den svenska faunan.³⁴ Han skriver ‘När nu bävern tar sina forna marker i besittning, får miljön runt bäverdammarna ofta i huvudsak samma utseende, som den hade för tusentals år sedan. Om man i våra dagar vill se ett stycke verkligt ursprunglig svenska natur, måste man söka sig till bävermarkerna’,³⁵ vilket tydligt visar hur bävern ansågs vara en del av vår fauna som borde värnas om. Motiven bakom återintroduceringen av bäver var alltså inte bara natursentimentala utan bäverns naturbidrag spelade också roll.

Utsättningar i Norrbotten 1960-1976

För att ge en översiktlig bild har denna del i undersökningen delats upp i fyra delar. Först presenteras den händelse vid Faxälven som resulterade i att en omplacering av älvens bävrar gjordes till bland annat Norrbotten. Vidare redogörs för de restriktioner som fanns kring utsättningar, vilka aktörer som var delaktiga gällande utsättningarna och slutligen själva utsättningarna i kronologisk ordning.

Faxälvens bävrar kommer till Norrbotten

Den främsta anledningen till att bäver utsattes i Norrbotten var att det 1956 uppstod en katastrof i Faxälven i Ångermaland. Ramseles kraftverksdamm började användas och älven reglerades. Under våren 1956 fanns ca 100-150 bävrar i Faxälven mellan Ramsele kraftverksbygge och Helgumsjön. I övriga sammanhängande vattendrag och sjöar fanns ca 350 bävrar.³⁶

1956 såg allt ut som vanligt i Faxälven, bävrarna samlade vinterförråd och ordnade med hyddor och dammar för att sedan krypa in för vintervilan. Allt såg väl ut fram tills den 10 december då korttidsregleringen började, initialt varierade vattennivån cirka 25-30 cm/dygn. Under december ökade variationen till ca 80 cm/dygn för att sedan under jul och nyår minska igen. I januari

³⁴ Wilsson, ‘Bävern’, 110.

³⁵ Wilsson, ‘Bävern’, 111.

³⁶ Lundberg, Stig, ‘Översikt över däggdjurs- och fågelfaunan 1957’, *Sveriges natur*, No: 49(1958), 129-138, 132.

ökades regleringen kraftigt igen vilket gjorde att isen bröts sönder och bävrarnas vinterförråd lossnade och flöt iväg. Bävrarna var nu tvungna att ta sig upp på land för att skaffa sig föda, trots stark kyla och 35-40 cm snö. För att hjälpa bävrarna höggs asp och björk ner och placerades nära hyddorna. Allteftersom vintern fortskred bildades även isöverhäng längsmed bäckkanterna med öppet vatten i mitten, vilket gjorde det omöjligt för bävrarna att ta sig upp på stranden. En ny metod fick då användas för att kunna utfodra bävrarna. Aspen och björken buntades ihop med ståltråd och sänktes ned i hyddorna, detta gjordes fram till de första dagarna i april då vädret blev mildare och det gick att hugga fram en gång genom isöverhängen samt skotta vägar längsmed strandkanten så bävrarna själva kunde hämta föda.³⁷ Bävrarna var slöa och magra, de försökte skaffa sig föda under dygnets alla timmar. När våren kom och förde med sig föda repade sig bävrarna.

Dock fanns det fler bäverhyddor som hade haft det svårt under vintern, de hade sökt föda i skogen vilket de normalt inte gör under vintern. Det fanns även hyddor som såg ut att ha frusit vilket innebar att många bävrar mest troligt hade drunknat eller omkommit i svält. För att undersöka detta gjordes en inventering 9-11 juli 1957, vilket visade att det funnits 35 hyddor där minst 28 varit bebodda under vintern, vilket innebar ca 100-150 djur.³⁸ Vidare gjordes ytterligare inventering mellan den 7-9 november. Vid den andra inventeringen hade korttidsregleringen redan spolat bort alla vinterförråd och av 28 bäverhyddor var endast 12 bebodda. I övriga delar av älven fanns ytterligare 162 bäverhyddor varav 156 stycken saknade vinterförråd, som är ett livsvilkor för att bävrarna ska överleva vintern. Det var alltså 16 hyddor i de övriga delarna av älven som hade vinterförråd,³⁹ och vid följande inspektion endast var 11.⁴⁰ Detta resulterade i beslutet att infånga de överlevande bävrarna följande vår för att omplacera de bävrar som överlevt, dessa bävrar omplacerades bland annat till Norrbotten.⁴¹

³⁷ Von Post, Tall, 'Faxälvens bävrar', *Sveriges natur*, No: 49(1958), 91-101, 97.

³⁸ Von Post, 'Faxälvens bävrar', 98.

³⁹ Von Post, 'Faxälvens bävrar', 99.

⁴⁰ Von Post, 'Faxälvens bävrar', 100.

⁴¹ Von Post, 'Faxälvens bävrar', 101.

Inför utsättning

Före utsättningarna genomfördes var det flertalet aspekter man tog hänsyn till. Utsättningen skulle endast ske med etablerade par, i alla fall vid första utsättningen. Om bävrarna ej var ett etablerat par fanns en risk att de direkt delade på sig för att söka sig egna revir istället för att etablera sig på en gemensam plats och därefter föröka sig, vilket är essentiellt för vidare spridning av arten. Vidare spelade utsättningsplatsen en stor roll. Den skulle vara lämplig och så pass stor att i alla fall en andra generation kunde etablera sig utan att behöva förflytta sig längre sträckor. Detta kunde innebära en fara för bävern och dess överlevnad. Det var även viktigt att vattenståndet inte fick variera för mycket, då hyddans ingång inte fick torrläggas eller hyddan översvämmas vid vårfloden. Detta kunde dock vara svårt att uppfylla då de flesta älvar reglerades.⁴²

Ofta valdes områden där bäver tidigare funnits, det vill säga vid platser vars namn antydde att det förr funnits bäver där. Dessa områden kallades bävertomma bäverområden. Stor vikt lades vid att inte placera bävrarna för nära varandra. Bäverstammen inom ett område fick inte vara större än tillgången på föda, då bävern i så fall övergav sina dammar och sökte ett nytt hem.⁴³

Naturvårdsverket menade även att bäver endast borde införas på områden där konsekvenserna av skogsavverkning och dambygge kunde tolereras.⁴⁴ Den viktigaste aspekten ansågs nog vara att bävrarna fick aklimatisera sig i lugn och ro utan människans nyfikenhet som lätt kunde göra mer skada än gott.⁴⁵

Utsättningarnas aktörer

När väl utsättningarna skulle ske var flertalet aktörer delaktiga, Kungliga Domänstyrelsen, Statens naturvårdsverk, Svenska naturskyddsföreningen samt Norrbottens länsjaktvårdsförening. Nedan redovisas deras roll vid utsättningarna tillsammans med en kort bakgrund för vardera

⁴² Ling, 'Bävern i Norrbotten', 10.

⁴³ Wilsson, 'Bävern', 114.

⁴⁴ Redogörelse för 1969 års Bäverinventering, 1971, Naturvård Övrigt, Dnr: 2957-386-67/es, FX II:8NV, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

⁴⁵ *Norrbotten har åter blivit BÄVERLAND EFTER 100 ÅR*, NSD, 1960-8-18.

aktör för att ge en förståelse för varför de var delaktiga.

På uppdrag att förvalta de statliga skogarna och dess innehåll bildades Kungliga Domänstyrelsen. Staten menade att skogsvården behövde ett statligt föredöme. Myndighetens uppdrag var att utveckla och organisera. Detta resulterade i bland annat att Sverige delades upp i revir, med en ansvarig jägmästare i varje revir.⁴⁶ Domänstyrelsens uppgifter har varierat över åren, men de har konsekvent vårdat statens skogar. Detta innefattar virke till skogsindustrierna, att göra naturen tillgänglig för fritidsfolk, vård av nationalparker och naturreservat.⁴⁷ Domänverkets arkiv återfinns på Landsarkivet i Härnösand.

Domänverket arbetade som överenhet till Statens Naturvårdsverk vid återintroduktionerna. De var den myndighet som tog beslut utifrån den information som Naturvårdsverket sammanställde.

⁴⁸ Statens Naturvårdsverk bildades 1967 genom en sammanslagning av Statens Naturvårdsnämnd, Statens Vattensinspektion, Statens Luftvårdsnämnd, Statens Fritidsnämnd samt Väg- och Vattenbyggnadssyrelsens Vatten- och Avloppsbyrå.⁴⁹ På statliga eller privata initiativ arbetade de för att ta hand om naturen. De menade att bävern alltid varit intressant, tidigare för dess handelsvärde och senare av nyfikenhet för dess levnadsförhållanden och därför var 'ett värdefullt inslag i faunan från allmän naturvårdspunkt'.⁵⁰ De menade att bävern skulle vara ett högt prioriterat naturvårdsprojekt och vid utplaceringar var de den myndighet som handlade processen.⁵¹

Bland de som handgripligen var delaktiga vid utsättningarna av bäver var en grupp som engagerade sig för naturen, nämligen Svenska Naturskyddsföreningen som bildades 1909. De

⁴⁶ Arkivcentrum Nord, Fotografier ur Domänverket, Informationssektionens arkiv, *Skogens arkiv*, http://www.arkivcentrumnord.se/skogensarkiv/domanverket_bilder.html (Hämtad 2016-11-01).

⁴⁷ Domänverket, *Andas*, NSD, 1968-05-7.

⁴⁸ Redogörelse för 1969 års Bäverinventering, 1971, Naturvård Övrigt, Dnr: 2957-386-67/es, FX II:8NV, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

⁴⁹ Muhedinovid, Menada, E-mail, 2016-09-15. <arkivet@naturvardsverket.se>.

⁵⁰ Redogörelse för 1969 års Bäverinventering, 1971, Naturvård Övrigt, Dnr: 2957-386-67/es, FX II:8NV, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

⁵¹ Redogörelse för 1969 års Bäverinventering, 1971, Naturvård Övrigt, Dnr: 2957-386-67/es, FX II:8NV, Domänverket, Landsarkivet Härnösand; Naturskyddsföreningen, Om oss, *Mer är 100 år av envis kamp*, <http://www.naturskyddsforeningen.se/om/var-historia> (Hämtad 2016-11-01).

var aktiva i frågan gällande återintroducering av bäver i Sverige, de var bland annat delaktiga vid Sveriges första utplaceringar av bäver i Jämtland. Det var den Svenska Naturskyddsföreningen som utformade ett förslag om att Sverige behövde en myndighet för naturvård och senare även nya naturskyddslagar. De jobbar än i dag för att skydda naturen genom bland annat inventeringar för att styrka sina förslag över vilka arter som behöver skydd.⁵²

Även Norrbottens läns jaktvårdsförening var delaktiga vid utplaceringarna genom att skicka medlemmar till fältarbetet.⁵³ Norrbottens läns jaktvårdsförbund arbetar under Svenska Jägareförbundet som 1830 bildades på grund av ett bristande agerande från staten gällande viltfrågor. De syns tydligt i deras programförklaring på förbundets tidskrift: ‘‘jägaren måste förvandla sig till jaktvårdare’’⁵⁴. När senare en ny jaktlagsstiftning infördes 1938 fick Svenska Jägareförbundet sitt allmänna uppdrag: att sköta delar av jakt- och viltvården i Sverige. Norrbottens läns Jaktvårdsförening representerade Norrland där de vid årsmöten samlade revirföreningarnas representanter för att sammanfatta året och vidare rapportera till Svenska Jägareförbundet.⁵⁵ Norrbottens läns jaktvårdsförbunds arkiv återfinns på Arkivcentrum Norrbotten i Luleå.

Utsättningar sprids

Mellan 1960-1976 gjordes flertalet utsättningar av bäver i Norrbotten på Domänverkets mark. Utsättningar gjordes Pajala revir, Pärälvens revir, Älvsby revir, Storlandets revir (Gällivare), Råneå revir, Lappberg, Överkalix revir och Arvidsjaur.

⁵² Naturskyddsföreningen, Om oss, *Mer är 100 år av envis kamp*, <http://www.naturskyddsforeningen.se/om/var-historia> (Hämtad 2016-11-01).

⁵³ A. R. Riksomfattande bäverinventering hösten 1969, *Norrbottens läns jaktvårdsförenings årsbok*, No: 1(1969), 12.

⁵⁴ Svenska Jägareförbundet, Om >> Vår verksamhet, *Vår historia*, <https://jagareforbundet.se/om/var-verksamhet/historik/> Hämtad 2016-11-01).

⁵⁵ Svenska Jägareförbundet, Om >> Vår verksamhet, *Vår historia*, <https://jagareforbundet.se/om/var-verksamhet/historik/> Hämtad 2016-11-01).

Utsättningar 1960-1963

Den första utsättningen gjordes 1960 i Pajala revir, Pärlälvens revir och Älvsby revir.⁵⁶ Bävrapar som utplacerades hade fångats och sedan flyttats från Faxälvens vattenregleringar.⁵⁷ Vattenfall tog sitt ansvar för händelsen och betalade fångst och förflyttning av de djur man kunde få tag i. Bävrapar flyttades först till *Bävercentralen* i Sollefteå där de vägdes, röntgades och togs hand om tills de placerades i sina nya boplatser.⁵⁸ Bakom dessa utsättningar låg Domänverket som vid omplaceringen av Faxälvens bävrar önskade ett tiotal djur till Norrbotten.⁵⁹ Utsättningar gjordes i Pajala revir men misslyckades. Tyvärr saknas närmare information gällande utsättningen och anledningar till varför utplaceringen misslyckades.⁶⁰

Vidare gjordes två utsättningar den 19 augusti 1960 i Pärlälvens revir vid Sjuanjan väster om Gällivare med två par bävrar. Initialt var bävrarna planerade att utplaceras i Muddus nationalpark, men Sjuanjaområdet bedömdes som bättre ur klimatisk synpunkt.⁶¹ Det ena paret utplacerades vid Haukarjokk och det andra paret sattes ut i en mindre bäck i Tarendötrakten där terrängen var något ojämn.⁶² Dock utvandrade de direkt därifrån och bosatte sig på myrlandet intill där vårfloden var stark. Därför är det ovisst om bävrarna överlevt eller om de gjort ytterligare en utvandring.⁶³ 1969 fanns bäver vid Sjuanjäädno både vid Kåskemädnamjokks och Gasajokks inflöde.⁶⁴

Älvsby revir var den tredje utsättningsplatsen där tre bävrar utplacerades 1960 i Alterälvens vattensystem vid Brännberg, Älvsby och Selet där klimatet ansågs vara gynnsamt och

⁵⁶ Ling, 'Bävern i Norrbotten', 7.

⁵⁷ *Norrbotten får bävrar*, NSD, 1960-5-2.

⁵⁸ *Norrbotten har åter blivit BÄVERLAND EFTER 100 ÅR*, NSD, 1960-8-18.

⁵⁹ *Faxälvens bävrar får flytta norrut*, NSD, 1960-05-6.

⁶⁰ Ling, 'Bävern i Norrbotten', 8.

⁶¹ *Faxälvens bävrar får flytta norrut*, NSD, 1960-05-6.

⁶² Frågeformulär Gällivare kommun, 1969, Pärlälvens revir, Jakt, Viltinventering, E II:31, Domänverket, Landsarkivet Härnösand; *Faxälvens bävrar får flytta norrut*, NSD, 1960-05-6; Ling, 'Bävern i Norrbotten', 8; *Norrbotten har åter blivit BÄVERLAND EFTER 100 ÅR*, NSD, 1960-8-18.

⁶³ Ling, 'Bävern i Norrbotten', 8.

⁶⁴ Frågeformulär Gällivare kommun, 1969, Pärlälvens revir, Jakt, Viltinventering, E II:31, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

miljöförutsättningarna bra för att de skulle trivas.⁶⁵ Jaktvårdskonsulent Tall von Post med fru Valborg von Post var ansvariga för bävertransporten från *Bävercentralen* i Sollefteå. De sträckkörde med bil från Sollefteå till Älvsbyn onsdagen den 17 augusti inför utplaceringen den 18 augusti. Jägmästare Lars Vingsle samt Jägmästare Karl-Erik Andersson ansvarade för bävrarnas fortsatta välmående. Domänverkstjänstemän ansvarade för att nedre Norrbottens bäverland skulle förbli orört.⁶⁶ 1969 fanns minst 4 bävrar och två hyddor kvar i Alterälvens vattensystem, 6 km söder om Brännberg.⁶⁷ samt minst 8 bävrar och 3 hyddor i Gäddträskån 6 km väster om Brännberg.⁶⁸

1963 gjordes utsättningar i både Pärälvens revir och i Älvsby revir, båda med lyckade resultat. I Pärälvens revir gjordes utsättningar i Muddus nationalpark. Två bäverpar utplacerades,⁶⁹ ett par i Muddusjokk och ett 1 km öster om Stuur Muddus.⁷⁰ Precis som i Tarendötrakten utvandrade bävrarna från utsättningsplatsen till det platta myrlandet.⁷¹ 1969 fanns bäver i bäcken mellan Stuur Kartajaure till Muddusjokk, i Muddusjokk ca 5 km söder om Stuur Muddus och i Muddusjokk ca 9 km söder om Stuur Muddus. Populationen uppskattades då bestå av 5-6 individer.⁷² Vidare gjordes 1963 en utsättning i Älvsby revir, vid Brändån i södra Visträsk. Ett par med två ungar placerades ut och både förökning och spridning var konstaterat 1981.⁷³

⁶⁵ Ling, 'Bävern i Norrbotten', 8; *Faxälvens bävrar får flytta norrut*, NSD, 1960-05-6.

⁶⁶ *Norrbotten har åter blivit BÄVERLAND EFTER 100 ÅR*, NSD, 1960-8-18.

⁶⁷ Frågeformulär Älvsbyn kommun, 1969, Luleå Nedre Disktrikt, Naturvård, E II:31, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

⁶⁸ Frågeformulär Boden-Älvsbyn kommun, 1969, Luleå Nedre Disktrikt, Naturvård, E II:31, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

⁶⁹ Ling, 'Bävern i Norrbotten', 8.

⁷⁰ Frågeformulär Gällivare kommun, 1969, Pärälvens revir, Jakt, Viltinventering, E II:31, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

⁷¹ Ling, 'Bävern i Norrbotten', 8.

⁷² Frågeformulär Gällivare kommun, 1969, Pärälvens revir, Jakt, Viltinventering, E II:31, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

⁷³ Frågeformulär Älvsbyn kommun, 1969, Luleå Nedre Disktrikt, Naturvård, E II:31, Domänverket, Landsarkivet Härnösand; Ling, 'Bävern i Norrbotten', 8.

Utsättningar 1965-1969

1965 utplacerades bäver i Korpilombolo, i Råneå revir och Älvsby revir. Det finns lite information kring utplaceringen i Korpilombolo vid Solälven.⁷⁴ Utsättningen gjordes i augusti i Lamajoki men antalet utsatta bävrar är osäkert och de försvann direkt efter utsättningen,⁷⁵ 1969 visade inventeringen att bäver ej förekom inom området. Samma gäller utsättningen i Råneå revir, bävrarna utplacerades i Rautajoki men det finns ingen information om hur många de var. Det har dock konstaterats att utsättningen misslyckats.⁷⁶

I Storlandets revir (Gällivare) planerades utsättning i Nilsbäcken men när bävrarna anlände låg snön fortfarande kvar så därför placerades de istället i Solälven. Bävrarna har dock själva flyttat till Nilsbäcken, vars vattensystem sitter ihop.⁷⁷ Vidare gjordes ytterligare en utsättning av ett bäverpar med två ungar i Älvsbyns revir och 1969 fanns fortfarande hyddor och bävrar kvar.⁷⁸ 1965 hade 30-32 bävrar utplacerats i Norrbotten. Enligt Statens Naturvårdsverk sattes bäver även ut i Boden.⁷⁹

1968 och 1969 gjordes flera utsättningar i Lappberg (Kiruna). Kiruna Jakt- och Fiskeförening gjorde tre utsättningar med ett par bävrar vid varje utsättning. Bävrarna placerades i Vuotasjokk vid Lappbergs station ovanför barrskogsgränsen med ett lyckat resultat. 1980 hade de förökats och spridit sig över ett betydligt större område ända till Rakkuri.⁸⁰ Vidare gjordes även två utsättningar i Pärälvens revir med två par i Vuotasjokk. 1969 hade bävern spridit sig till fler

⁷⁴ Frågeformulär, 1969, Överkalix revir, Övrigt, FX II:80, Domänverket, Landsarkivet Härnösand; Redogörelse för 1969 års Bäverinventering, 1971, Naturvård Övrigt, Dnr: 2957-386-67/es, FX II:8NV, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

⁷⁵ Frågeformulär, 1969, Överkalix revir, Övrigt, FX II:80, Domänverket, Landsarkivet Härnösand; Ling, 'Bävern i Norrbotten', 8.

⁷⁶ Redogörelse för 1969 års Bäverinventering, 1971, Naturvård Övrigt, Dnr: 2957-386-67/es, FX II:8NV, Domänverket, Landsarkivet Härnösand; Ling, 'Bävern i Norrbotten', 8.

⁷⁷ Ling, 'Bävern i Norrbotten', 8.

⁷⁸ PM - Bäverinventering 1976, 1976, Älvsby Revir, Jaktvård, E II 1964, Domänverket, Landsarkivet Härnösand; Frågeformulär Älvsbyn kommun, 1969, Luleå Nedre Disktrikt, Naturvård, E II:31, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

⁷⁹ Redogörelse för 1969 års Bäverinventering, 1971, Naturvård Övrigt, Dnr: 2957-386-67/es, FX II:8NV, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

⁸⁰ *Redan 1974 fanns bäver i Longasjokk*, Norrbottens-Kuriren, 1980-7-16.

revir än de var utplacerade i. I Jokkmokk fanns ett par bebodda hyddor vid Sikån där de förmodligen invandrat från Vargisån och i Arvidsjaur fanns även ett par bävvar vid Lomträskvattnet i Lomträskbäcken.⁸¹

Utsättningar 1974-1976

1974 rapporterades flera fall av bäverskadegörelse som Domänverket beslutade att omplacera till lämpligare orter. Reviren fick då anmäla sitt intresse. Det kostade 500 kr att inköpa en bäver för utplacering, vilket Varjiså revir, Storlandets revir samt Råneå revir gjorde.⁸² Tack vare Domänverkets beslut gjordes ett nytt försök i Råneå revir med två par i Spikälven och denna gång lyckades utsättningen. Bävrarna etablerade sig, förökade sig och spred sig även till Livasälven. I Laisälven gjordes 1975 ytterligare en omplacering, med två par i samma bäck.⁸³ 1986 fanns bävern kvar, om än endast en svag stam i Råneälvens biflöden, främst i Sör-Lillån, även i Råneälven finns bäver kvar.⁸⁴ 1975 gjordes även en ny utsättning i Laisälven på initiativ av Beng Marklund. Ett par omplacerades till Laisälven och ytterligare ett par omplacerades 1976.

Under 1950-talet gjordes en utsättning i Arvidsjaur med 8 djur direkt från Norge i Pärälvens vattensystem, tyvärr försvann dessa bävvar inom 10 år. Dock tros de bävvar som finns i det närliggande vattensystemet Lomträskbäcken härstamma från de bävvar som utplacerades i Pärälven. Under 1970-talet gjordes ett nytt försök i Abborrträsk vid Saltmyran, på initiativ av Sten Rådman sponsrade av Pitedalens Sparbank. 1981 fanns det fortfarande bäver kvar vid Abborrträsk och de har även spridit sig till Bäverbäcken, Långträsk och till Byske älv.⁸⁵ I Överkalix revir gjordes en utsättning mellan 1965 och 1976 i Djupbäcken i Bohedens jaktvårdsområde. Datum och antal bävvar står ej nedskrivet. Bävrarna försvann och utsättningen

⁸¹ Frågeformulär Jokkmokk kommun, 1969, Luleå Nedre Disktrikt, Naturvård, E II:31, Domänverket, Landsarkivet Härnösand; Frågeformulär Arvidsjaur kommun, 1969, Luleå Nedre Disktrikt, Naturvård, E II:31, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

⁸² Korrespondens mellan Stig Lundberg och samtliga RF DFLÖ och FFLN gällande utplantering av bäver, 1974-05-21, Luleå Nedre Disktrikt, Naturvård, NV 60.99, E II:31, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

⁸³ Ansökan om förlängt tillstånd för utplantering, 1970-04-28, Luleå Nedre Disktrikt, Naturvård, Dnr 2352-3634-70, E II:31, Domänverket, Landsarkivet Härnösand; Ling, 'Bävern i Norrbotten', 9.

⁸⁴ Sydow, Ulf, 'Djurliv', *Norrbottens natur*, 1 No: 42(1986), 18-27, 19.

⁸⁵ Frågeformulär Arvidsjaur kommun, 1969, Luleå Nedre Disktrikt, Naturvård, E II:31, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

misslyckades.⁸⁶ Dock invandrade bäver till Ängesån från någon närliggande kommun 1994, förmodligen från Skrövälven.⁸⁷ 1981 konstaterades även att bäver spridit sig till Edefors, i Bodträskån och Spikselälven, dessa bävrar kommer troligen från Muddus, Sjaunjas eller Alterälvens vattensystem .

Ingvar Ling menade att utplaceringarna lyckats bäst nära kusten på grund av att miljön passade bävrarna samt att vattenregleringen inte förekom i samma utsträckning. Han menade att den nu utrotade inhemska bävern hade anpassat sig över en längre tid och att det antagligen var därför avkommorna från de Norska bävrarna inte kunde aklimatisera sig till fjällområdet tillräckligt fort. Han menar att aklimatiseringsproblematiken var den främsta anledningen till varför återintroduceringen misslyckats i områden som till exempel fjällen.⁸⁸

Utsättningarnas uppföljning

För att undersöka om bäverinutplanteringarna lyckats gjordes mellan åren 1960-1976 tre bäverinventeringar 1961, 1969 och 1976. Avsikten med inventeringen var att få fram upplysningar som någorlunda gav en riktig beräkningsgrund för djurantalet. Det ansågs inte möjligt att genom inventering exakt kunna fastställa bävrarnas antal, eftersom uppskattningen av en bäverfamiljs storlek med tanke på djurens skygghet var svår. Emellertid försökte de göra en ungefärlig uppskattning av bäverbeståndet genom att försöka kartlägga alla bävertillhåll. Vidare kartlades även eventuella skador bävern förorsakat.⁸⁹ Detta genom att jaktvårdsföreningarna från ca 1950 blivit mer avvaktande till utsättning av bäver, på grund av de problem som uppstått i de tätare bäverområdena med uppdämning av vattendrag och avverkning av skog.⁹⁰ Utöver att inventera bäverbestånden var även målsättningen att undersöka intresset för fortsatta utsättningar. 1969 var sex av Norrbottens läns jaktvårdsföreningsrevir intresserade av att placera

⁸⁶ Frågeformulär Arvidsjaur kommun, 1969, Luleå Nedre Distrikt, Naturvård, E II:31, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

⁸⁷ 'Bävern är tillbaka', *Norrbottens-Kuriren* 1993-12-11.

⁸⁸ Ling, 'Bävern i Norrbotten', 10.

⁸⁹ PM - Bäverinventering 1976, 1976, Älvsby Revir, Jaktvård, E II 1964, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

⁹⁰ A. R. Riksomfattande bäverinventering hösten 1969, *Norrbottens läns jaktvårdsförenings årsbok*, No: 1(1969), 12.

ut totalt 60 st bävvar. Av dessa revir var det endast Storlandets revir (Gällivare och Råneträsk revir som fick sin ansökan godkänd.⁹¹ Det var revirjaktföreningarna som önskade sätta ut bäver, de skickade in specifika önskemål med antal och beskrev och motiverade var de skulle sätta ut bäver. Länsförbundet sammanställde alla revirs önskemål för att sedan skicka detta till Statens Naturvårdsverk för beslut.

Alla inventeringar genomfördes av fältpersonal som utredde och sedan fyllde i blanketter som sedan sammanställdes till en inventeringsrapport. Tyvärr har inventeringsrapporten för 1976 inte hittats i varken Naturvårdsverket eller Domänverkets arkiv i Härnösand. Vid bäverinventeringarna 1961 och 1969 var fem aktörer involverade: Statens Naturvårdsverk, Kungl. Domänstyrelsen, Svenska Naturskyddsföreningen, Jaktvårdsförbundet och Norrbottens läns Jaktvårdsförening.⁹²

På initiativ av Svenska Naturskyddsföreningen tillsammans med Kungl. Domänstyrelsen och Svenska jägareförbundet gjordes en bäverinventering 1961 för att kartlägga alla bävertillhåll. Fältarbetet genomfördes av Domänverkets förvaltningspersonal på kronans mark och av länsjaktvårdsföreningarnas medlemmar på enskild mark. Inventeringsmaterialet bestod av ett informationsblad skrivet av Tall von Post samt en blankett där inventeringsområde, tidigare utplaceringar och en ifyllningstabell för bäverstånd och boplatser skulle fyllas i. Den ifyllda blanketten skickades sedan till revirförvaltningen och länsjaktvårdsföreningarna för sammanställning. Inventeringen gjordes under oktober och november, då bävern ansågs vara skygga djur och det därmed ansågs lättare att spåra då de samlar sitt vinterförråd. Vidare gjordes en kompletterande inventering under våren och sommaren. De kartlade inte bara bäver i älvar utan även i bäckar, då bävrarna även ansågs kunna bosätta sig vid lämpliga diken.⁹³

⁹¹ Redogörelse för 1969 års Bäverinventering, 1971, Naturvård Övrigt, Dnr: 2957-386-67/es, FX II:8NV, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

⁹² Landsarkivet Härnösand, Domänverket, E II:13, Pärälvens revir, Jakt, Viltinventering, Redogörelse för 1961 års bäverinventering, 1965-05; Redogörelse för 1969 års Bäverinventering, 1971, Naturvård Övrigt, Dnr: 2957-386-67/es, FX II:8NV, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

⁹³ Redogörelse för 1961 års bäverinventering, 1965-05, Pärälvens revir, Jakt, Viltinventering, E II:13, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

Inventeringen 1969 gjordes i samarbete mellan Statens Naturvårdsverk, Domänverket, Svenska Jägareförbundet och Svenska Naturskyddsförbundet. Statens Naturvårdsverk tog initiativet att göra en inventering för att kartlägga alla bäverlokaler och ge en ungefärlig bild av bäverantalet. För att genomföra detta skickade Domänverket ut liknande blanketter som skickades ut 1961 till respektive revirs länsjaktvårdsförening. När länsjaktvårdsföreningarna genomfört inventeringen skickades blanketterna till vederbörande länsjaktvårdsförening, där de kompletterades av markering på kartor och granskades före de skickades till Naturvårdsverket för sammanställning av resultat.⁹⁴

Inventeringen 1976 gjordes i samarbete mellan Domänverket och Svenska Jägareförbundet. Domänverket skickade ut blanketter till respektive revirs länsjaktvårdsförening samt ett informationsblad gällande bäverbosättningar. I blanketten fylldes uppgiftslämnare, inventeringsområde, tidigare utsättningar, kartor där bäverstammarna utmarkerades samt ingående ifyllningstabell för bäverbestånd och boplatser.⁹⁵

Inventeringen visade tydligt att bäverbeståndet växt i Norrbotten under perioden 1961-1969, 1961 fanns noterat en obebodd hydda samt 12 bävrar och 1969 noterat 7 bebodda hålor med ingång under vattenytan, 8 bebodda hålor med ingång ovan vattenytan samt 32 bävrar. Dock bör man ta hänsyn till att det mellan dessa år gjordes en rad utsättningar. Man får även ta i beaktning att bävrar är svåra att inventera, det gick ej säkerställa att antalet bävrar man sett var det faktiska antalet bävrar. Det kunde finnas fler i hyddan eller i skogen och man bör ta i beaktning att siffrorna är antalet observerade bävrar.⁹⁶

⁹⁴ Redogörelse för 1969 års Bäverinventering, 1971, Naturvård Övrigt, Dnr: 2957-386-67/es, FX II:8NV, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

⁹⁵ PM - Bäverinventering 1976, 1976, Älvsby Revir, Jaktvård, E II 1964, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

⁹⁶ Brev ang. förekomst av bäver, 1969-12-29, 1969, Pärälvens revir, Jakt, Viltinventering, E II:13, Domänverket, Landsarkivet Härnösand.

Sammanfattande diskussion

Uppsatsen visar på hur högt värderad bäver var, hur viktig den ansågs vara för vårt landskap och att den hörde hemma där. Den visar även hur man tänkte kring utsättningar, vilka som var delaktiga, var bäver utplacerades, vilka som var delaktiga samt vilken uppföljning som gjordes. Återintroduceringen kan anses som lyckad då bäver återkom till Norrbotten.

Undersökningen visar att det fanns flera motiv bakom återintroducering av bäver i Norrbotten. Delvis ansågs bävrarna ha en rättighet att vara en del av den svenska faunan då det var människan som utrotat dem och att det därmed låg på oss att skydda och rädda dem. Samtidigt ansågs de även ha en viktig roll i det svenska landskapet genom sin avverkning som rensade skogarna på sly och sina dammbyggen som reglerade vattenavrinningen och därmed hjälpte andra vattendjur. Förutom natursentimentala skäl spelade även korttidsregleringen av Faxälven i Ångermaland en stor roll. Genom korttidsregleringen dog en stor del av Faxälvens bäverstam och för att rädda de som överlevt omplacerades de till bland annat Norrbotten. Det här är ett tydligt exempel som styrker *TST*, när bävern utrotas fattas en pusselbit i vår fauna och därmed borde man återintroducera arten.

En rad restriktioner fanns gällande utsättningar. De gjordes endast med etablerade par i en lämplig miljö på en större yta där i alla fall en andra generation kunde etablera sig utan att behöva vandra alltför långt. Bäckens eller sjöns vattenstånd fick inte ha för stor variation i vattenståndet, då vinterförråd kunde spolats bort och hyddan torrläggas eller översvämmas. I den mån det gick valde man så kallade bävertomma bäverområden. Det vill säga områden vars namn antydde att där funnits bäver tidigare, man ansåg att detta var deras plats i vår fauna. Områdena fick inte ligga för nära varandra, då brist på föda kunde uppstå. Det skulle ligga på ett skyddat område från människans nyfikenhet. Detta är tydliga argument för att bävern är ett djur som kategoriseras som *Wild* och därför bör det placeras *in the Wild*. Det bör inte inkräkta på människans områden utan ska skyddas från oss och placeras i sitt tidigare habitat. Det är dock intressant att människan initialt har döpt en plats på grund av den då existerande

bäverpopulationen, som till exempel bäverdalen, och när vi sedan ska återintroducera bävern placerar vi den baserat på det namn vi gett platsen. Nackdelen med att bävern kategoriseras som *Wild* är att vi placerar dem på den plats vi anser att de platsar och den platsen är baserad på den plats som finns utanför människans samhälle. Naturvårdsverket ville även att bäver endast skulle införas i områden där skogsavverkning och dambygge inte skulle inkräkta på människan. Naturvårdsverkets restriktioner stärker på de argument McGinnes använder. Detta projekt sker i den komplexa interaktionen mellan natur och samhälle. Vi bör ha bäver i vår fauna, men den bör inte inkräkta på samhällets territorium.

Vilka som var delaktiga och deras roller vid återintroduktionen av bäver framkommer tydligt i undersökningen. Den visar ett samarbete mellan myndigheterna Kungl. Domänstyrelsen och Naturvårdsverket, föreningarna Naturskyddsförbundet, Svenska Jaktvårdsföreningen och Norrbottens läns Jaktvårdsförening. De lokala jaktvårdsföreningarna fick anmäla sitt intresse till Svenska jägareförbundet som sammanställde länets intresse för att sedan skicka det vidare till Naturvårdsverket som sedan sammanställde intresset hos alla län. Sedan sände Naturvårdsverket detta till Kungl. Domänstyrelsen för beslut. När de sedan tagit ett beslut för att godkänna utplacering var det den lokala Jaktvårdsföreningen som genomförde den fysiska utplaceringen i samarbete med Kungl. Domänverket och Naturskyddsförbundet. Utöver ovannämnda myndigheter och föreningar var även många passionerade privatpersoner involverade vid återintroduktionerna.

FWS föreslog att områdena Yellowstone National Park och Central Idaho skulle populeras genom att omplacera varg för att sedan låta dem återpopuleras från dessa områden och sedan självspridas. Samma metod används vid återintroduktionen av bäver i Norrbotten, bäver sattes ut i varje revir för att sedan självspridas och återpopuleras. Undersökningen visar att bäver utplacerades i Norrbotten mellan 1960-1976 i Pajala revir, Pärälvens revir, Älvsby revir, Storlandets revir (Gällivare), Råneå revir, Lappberg, Överkalix revir och Arvidsjaur. I Pajala revir finns ingen information gällande vilket område bäver utplacerades i. Utsättningar gjordes i Pärälvens revir i Sjuanjan vid Haukarjokk och vid Tarendötrakten, i Muddus nationalpark vid Muddusjokk samt vid Stour Muddus. Inom Älvsby revir gjordes utsättningar i Alterälvens

vattensystem vid Brännberg, Älvsbyn och Selet samt Brändån i S. Vissträsk. I Storlandets revir gjordes utsättningar i Korpilombolo vid Lamajoki samt i Solälven. Inom Råneå revir gjordes utsättningar i Rautajoki, i Spikälven och i Laisälven. I Lappberg gjordes utsättningar i Voutasjokk och i Överkalix revir gjordes utsättningar i Djupbäcken.

Gällande de flesta revir finns ingen information om varför dessa specifika områden valts. Endast gällande Sjuanja och Alterälvens vattensystem finns motiveringar bakom områdesval att finna i det undersökta materialet. I Sjuanja ansågs Haukarjokk och Tarendötrakten vara bra ur klimatisk synpunkt med sin ojämna terräng och i Alterälvens vattensystem vid Brännberg, i Älvsbyn och Selet ansågs klimatet vara gynnsamt och miljöförutsättningarna för att de skulle trivas vara bra.

Uppföljning av återintroduktionerna gjordes genom bäverinventeringar. Det gjordes inventeringar 1961, 1969 och 1976. Syftet med dessa var att kartlägga alla bävertillhåll och därigenom kunna göra en ungefärlig uppskattning av bäverbeståndet samt kartlägga eventuella skador bävern förorsakat. Inventeringarna gjordes genom ett samarbete mellan ovannämnda myndigheter och föreningar genom ett blankettformulär för varje revir som sedan sammanställdes till en inventeringsrapport. Utöver blankettformulären fick även reviren skicka in en intresseanmälan för utplacering av bäver. Tyvärr finns inventeringsrapporten från 1976 ej på Naturvårdsverkets arkiv eller på Domänverkets arkiv. Även inventeringarna stärker McGinnes argument gällande den komplexa interaktionen mellan natur och samhälle. Vi behöver kartlägga bävrarna för att kunna värdera dem i relation till vårt samhälle genom att avgöra hur ovanliga/vanliga de är och vilken potentiell påverkan det kan ha på våra områden.

Uppföljningen av utsättningarna gjordes i form av bäverininventeringar som visade att det 1961 hade inrapporterats 12 bävrar och endast en obebodd hydda medan det 1969 hade inrapporterats 32 bävrar och 15 hyddor. 1969 hade 30-32 bävrar utplacerats i Norrbotten vilket är ungefär det antal bävrar som de bävrar som rapporterats. Dock bör man ha i åtanke att flertalet av dessa utplaceringar misslyckades och därmed bör flertalet bävrar förökat sig och etablerat sig väl för att antalet ska stå kvar.

Undersökningen visar också att en del bävvar omlokaliserat sig och spridit sig till oväntade områden. *TST* talar om hur människa-djur relationen inte är enkelriktad utan djuren har också en egen makt. Det syns tydligt i hur vi väljer en plats där vi anser att bävern hör hemma men att de sedan flyttar på sig och sprider sig till områden vi inte förväntat oss. Och hur vi sedan kartlägger den påverkan de gör på människans territorium för att avgöra om de ska få den rättigheten eller om vi ska flytta dem igen eller döda dem. Människan prioriterar sig i detta sammanhang högre än bävern om än vi inte kan bestämma över hur de väljer att förflytta sig i naturen försöker vi i största möjliga mån att ge dem ett ramverk att hålla sig inom. 1969 var intresset för att återintroducera bäver relativt stort i Norrbotten, sex revir anmälde intresse för att placera ut totalt 60 bävvar. Av dessa var det dock endast två revir som fick bävvar för utplacering, men intresset säger ändå en del om Norrbottens jaktvårdsföreningars natursentimentalitet. Att de värnar om arten och dess tillhörighet i vår faunan.

Den begränsade tiden en C-uppsats innebär har varit en problematisk faktor för denna uppsats. Genom att göra urval i tid och material kan oupptäckt material fortfarande finnas. Det kan finnas artiklar i andra tidningar som Piteå-Tidningen, det kan finnas personer som var med vid återintroduktionerna som hade kunnat bidra med information. Framförallt gällande motiv bakom områdesval, den begränsade information som finns gällande motiv bakom områdesval i Sjuanja och Alterälvens vattensystem har funnits i tidningsartiklar. Varje länsjägarförening skickade motiveringar bakom områdesval med sina intresseanmälningar, men dessa dokument har tyvärr ej hittats. Eventuellt hade ett längre tidsspänn inneburit att dessa dokument återfunnits tillsammans med bäverinventeringsrapporten 1976.

Det hade varit intressant att kartlägga hela Sveriges återintroduktion och inte bara Norrbottens. Fanns samma natursentimentalitet och värnande om *den Svenska faunan* runtom landet? Det hade även varit intressant att undersöka vilka olika perspektiv som fanns gällande återintroduktion av den utrotade bävern, var det endast de drivande aktörerna som ansåg och drev frågan eller var det samhället i stort som stöttade tanken på att göra vår fauna hel igen?

Ytterligare forskning hade kunnat göras på hur bäverbestånden idag ser ut, vilka delar av landet har lyckats med återintroduceringen och hur har de spridit ut sig? Av bäverinventeringarnas material används endast information gällande Norrbotten, trots att inventeringarna gjordes över hela Sverige. Vilket innebär att det är möjligt att även undersöka om samma mönster som visas vid Norrbottens inventeringar gäller generellt. Möjligheterna är många och ämnet oerhört intressant. Återintroduceringen av bäver i Norrbotten visar hur högt värderad arten var och det måste ha varit oerhört spännande att vara en del av denna fantastiska process och sedan kunna säga: Nu finns åter bäver i Norrbotten!

Källförteckning

Arkivmaterial, Landsarkivet Härnösand

Domänverket, FX II:8NV, Naturvård Övrigt, Redogörelse för 1969 års Bäverinventering, 1971, Dnr: 2957-386-67/es.

Domänverket, FX II:80, Överkalix revir, Jakt, Övrigt, Frågeformulär, 1969.

Domänverket, E II 1964, Älvsby revir, Jaktvård, Bäverinventering, 1976-09-13.

Domänverket, E II 1964, Älvsby revir, Jaktvård, PM - Bäverinventering 1976, 1976.

Domänverket, E II:13, Pärlälvens revir, Jakt, Viltinventering, Redogörelse för 1961 års bäverinventering, 1965-05.

Domänverket, E II:13, Pärlälvens revir, Jakt, Viltinventering, Beslut, Dna: 515.

Domänverket, E II:13, Pärlälvens revir, Jakt, Viltinventering, Brev ang. förekomst av bäver, 1969-12-29

Domänverket, E II:31, Luleå Nedre Disktrikt, Naturvård, Frågeformulär Arvidsjaur kommun, 1969.

Domänverket, E II:31, Luleå Nedre Disktrikt, Naturvård, Frågeformulär Boden-Älvsbyn kommun, 1969.

Domänverket, E II:31, Pärlälvens revir, Jakt, Viltinventering, Frågeformulär Gällivare kommun, 1969.

Domänverket, E II:31, Luleå Nedre Disktrikt, Naturvård, Frågeformulär Jokkmokk kommun, 1969.

Domänverket, E II:31, Luleå Nedre Disktrikt, Naturvård, Frågeformulär Älvsbyn kommun, 1969.

Domänverket, E II:31, Luleå Nedre Disktrikt, Naturvård, Korrespondens mellan Stig Lundberg och samtliga RF DFLÖ och FFLN gällande utplantering av bäver, 1974-05-21, NV 60.99

Publicerat material

Tryckt material

Anders Florén & Henrik Ågren, *Historiska undersökningar, Grunder i historisk teori, metod och framställningssätt*; 4:e upplagan Sverige, Wallin & Dalholm Boktryckeri AB, 2010, 73.

Backman, Ylva, Gardelli, Teodor, Gardelli, Viktor och Persson, Anders, *Vetenskapliga tankeverktyg: till grund för akademiska studier*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2012.

Beckman, Svante (red.), *Teknokrati, arbete, makt*, Carlsson, Stockholm, 1990.

Ejvegård, Rolf, *Vetenskaplig metod*, 4. Uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009.

Sjöberg, Göran och Ball, John P. (red.), *Restoring the European beaver: 50 years of experience*, Pensoft, Sofia, 2011

Tidsskrifter/Årsböcker

A. R. Riksomfattande bäverinventering hösten 1969, *Norrbottens läns jaktvårdsförenings årsbok*, No: 1(1969), 12.

Anna. K Bolla, Alice J. Hovoka, "Placing wild animals in Botswana: Engaging Geography's Transspecies spatial theory," *Humanimalia* 2 (2012): 56-82.

Buller, Henry, "Animal Geographies I," *Progress in Human Geography* 38 (2014): 308-318

Fries, Carl, *Bäverland: en bok om bävern och hans verk*, Nordisk rotogravyr, Stockholm, 1940

Hartman, Göran, *Ecological studies of a reintroduces beaver (Castor fiber) population*, Sveriges lantbruksuniv., Diss. Uppsala : Sveriges lantbruksuniv., Uppsala, 1994.

Ling, Ingvar, 'Bävern i Norrbotten', *Norrbottens natur*, No: 37(1981), 6-11.

Lundberg, Stig, 'Översikt över däggdjurs- och fågelfaunan 1957', *Sveriges natur*, No: 49(1958), 129-138, 132.

Sarah Whatmore & Lorraine Thorne, Wild(er)ness: reconfiguring the geographies of wildlife' *Transactions of the Institute of British Geographers* 23 (1998): 435-454.

Sydow, Ulf, 'Djurliv', *Norrbottens natur*, 1 No: 42(1986), 18-27, 19.

Wilsson, Lars, 'Bävern', *Sveriges natur*, No: 52(1961), 110-121.

Wilsson, Lars, 'Bäver i Ångermaland', *Ångermaland*,. 1964(9), s.62-74, 1964.

Von Post, Tall, 'Faxälvens bävrar', *Sveriges natur*, No: 49(1958), 91-101.

Tidningsartiklar

Bävern är tillbaka, *Norrbottens-Kuriren* 1993-12-11.

Domänverket, *Andas*, NSD, 1968-05-7

Faxälvens bävtrar får flytta norrut, NSD, 1960-05-6

G.B, *Bävern som skadegörare*, NSD, 1960-7-26.

Norrbottnen får bävtrar, NSD, 1960-5-2.

Norrbottnen har åter blivit BÄVERLAND EFTER 100 ÅR, NSD, 1960-8-18.

Digitalt material

Arkivcentrum Nord, Fotografier ur Domänverket, Informationssektionens arkiv, *Skogens arkiv*,
http://www.arkivcentrumnord.se/skogensarkiv/domanverket_bilder.html (Hämtad 2016-11-01)

Jørgensen, Dolores, *A Search for beginnings, The return of Native Nordic Fauna*, 2014,
<http://dolly.jorgensenweb.net/nordicnature/?p=2325>, (Hämtad 2016-10-30)

Jørgensen, Dolores, *Beaver away in Västerbotten, The return of Native Nordic Fauna*, 2015,
<http://dolly.jorgensenweb.net/nordicnature/?p=2325>, (Hämtad 2016-10-30)

Jørgensen, Dolores, *Stories of the past for the future, The return of Native Nordic Fauna*, 2014,
<http://dolly.jorgensenweb.net/nordicnature/?p=1916>, (Hämtad 2016-10-30)

Muhedinovid, Menada, E-mail, 2016-09-15. <arkivet@naturvardsverket.se >

Naturskyddsföreningen, Om oss, *Mer är 100 år av envis kamp*,
<http://www.naturskyddsforeningen.se/om/var-historia> (Hämtad 2016-11-01)

Svenska Jägareförbundet, Om >> Vår verksamhet, *Vår historia*,
<https://jagareforbundet.se/om/var-verksamhet/historik/> Hämtad 2016-11-01)

U.S Department of the Interior Fish and Wildlife Service, The Reintroduction of Gray Wolves to Yellowstone National Park and Central Idaho, *Endangered Species | Mammals*, 2016, https://www.fws.gov/mountain-prairie/species/mammals/wolf/eis_1994.pdf (Hämtad 1016-11-02)